

1720, str. 57, Institut za Obitelj, bosanski agrar posle 1918. godine

naroda, mora da postoji na kakvih žrtava još stajala. Najbolja garancija za tu budućnost je snaga i otpornost rase. Ova je, u ime skrivenog svog cilja i po sili večitog zakona razvika, čak da pretaži sve nevođe današnjice, čije vraćanje unazad nije ništa drugo do prikupljanje zamaha za odlučan korak unapred.

M. Marković

Босански аграр после 1918. године

Када су на саржетку рата демократска начела порасла у својој вредности, избило је на површину неколико крупних питања, којима се ни држава ни друштво нису могли да одупру. Та питања, која су у првом реду социјална, ударали су на досадашњи освештани друштвени поредак основан на приватном власништву и изискивала државну интервенцију. Конзервативна је држава била немоћна да им се супростави, него је приморана да се силом прилика у њиховим решењу појави у улози «недоброволног револуционарног реформатора» како каже г. Л. Новак.

Од ових питања си револуционарним обележјем, код нас се јавило на првом месту аграрно питање, које је у прошлости изазивало доста тразавица, тако да су коњцем 1918. у њему владали савршено несносни односи. Оно се тада налазило у већини крајева у компликованим формама, јер су у току векова аграрни односи пролазили и код нас кроз разне фазе, подложни разним политичким, социјалним и економским утицајима. Нарочито је то био случај у Војводини, где је проблем аграра у великом поседу, кога треба путем националне колонизације експроприсати. Слично је питање великог поседан у Хрватској, док је у Далмацији компликовано питање колоната, а у Јужној Србији чивчијских односа, која још и данас стоје отворена.

У Босни и Херцеговини, међутим, ово питање није било завршено. Напротив било је једноставно, јер се најве радило ни о великом поседу кога треба експроприсати, а ни о колонизацији за коју је потребан дужи систематски рад. У Босни, аграр се састојао у главном у питању власништва малих и средњих поседан. Кметовско селишта и беглаци су главни облици у којима су се аграрни односи у Босни налазили, и требало је само питање сопствености брзо решити. На брзо је решавање овог питања упућивао читав ток историјских догађаја кроз које су поседовни аграрни односи у Босни пролазили и

iskustvo koje se iz tih događaja moglo povući. To su najbolje osećali bosanski težaaci, koji su sa oslobođenjem očekivali radikalno rešenje agrarnog pitanja, slično kako je posle oslobodilačkih ratova rešeno u Srbiji.

Ipak, bosansko agrarno pitanje nije odmah rešeno onako radikalno, kako su težaaci očekivali. U tome dobar deo odgovornosti nose naše političke partije i narodna inteligencija, koja je bila zaokupljena političkim oslobođenjem i pokazala nedovoljno схватање економске слободе народа. Она је спречила онај револуционарни хук који је био обузео bosanskog težaka 1918. г. када је у питању био аграр. Селак је посве исправно резонувао: да земља коју вековима натапа својим знојем може бити само његова. Тим он није дирао у правни поредак, бар не стварно, јер је сматрао да му је земља у далекој прошлости насилно отета, а то насиље доцније озакончено. Он није грешио ни према ранијим схватањима која су владала о власништву земље. Јер, и по турском правном схватању, господар је земље само Бог, или калифа као његов заменик на земљи. А колико се зна из турских кануна и фетва које су остале а које говоре о bosanskim аграрним односима, предмет чифлука није била земља, него право спахије или бега да побере порезе са чифлукче земље. То право није било везано за особу, него положај, а није било ни наследно. Тек доцније је то право присвојено а Сеферском наредбом из 1859. г. и озакончено. Аустрији није конвенирало да га решава нарочито не да га праведно решава, и оно је требало бити решено 1918. г. онако радикално како је решено у Србији из осlobodilačkih ratova.

Међутим, код нас је недостојало ово исправно схватање и аграрно питање није пресечено и решено у једном замаху како је једино право било. Оно је пуштено да уђе у фазу решавања и постало подложно првенствено политичко-партијским утицајима, решавано пуних десет година, да ни у десет години слободног живота не буде посве ликвидовано. Ми ћемо стога, покушати да дамо историју овог решавања, пратећи разне законодавне фазе кроз које је аграрно питање у Босни прошло и борбу која је око њега вођена. Из тога ће се видети како је ово револуционарно питање утицајем променљивих политичких прилика постепено губило на својој снази, да на послетку постане питање погодбе међу појединим политичким странкама.

Први корак у решењу аграрног питања учинило је Народно Веће у Загребу, објављујући концем новембра 1918. г. да раскидају сви феудални односи и да земља припада земљорад

«...» A na Badnji-dan 1918. noćna je narovu proklamacija
 tadašnjeg regenta Aleksandra u kojoj se, između ostalog, kaže:
 «Neka svaka Srbija, Hrvat i Slovenac bude na svojoj zemlji
 gospodar. U slobodnoj državi našoj, može da bude i biće
 samo slobodna vlasnika zemlje. Zato sam pozvao moju vladu
 da odmah obrazuje komisiju koja će spremiti rešenje agrarnog
 pitanja, a seljake kmetove pozivam da sa poverenjem u moju
 kraljevsku reč mirno sačekaju da im naša država zakonikom
 putem preda zemlju, koja će unapred biti samo božija i kme-
 tova, kao što je to već oдавно u Srbiji...»

Na podlozi ove proklamacije izdane su 25. februara
 1919. g. «Претходне одредбе за припрему Аграрне Репорме».
 Оне су садржавале само основна начела Аграрне Репорме која
 ће се доцније допунити специјалним законима.¹⁾ «Претходне
 одредбе» укидају кметовске односе у Босни и Херцеговини, и
 тим досадашњи кметови постају власници земље коју обра-
 љују. Исто се тако укидају и беглаци који су сврстани у ка-
 тегорију «кметству сличних односа». Велики се посејди — а
 таквим се сматрају фидеј комиси и сви они посејди који об-
 хватљају површину од 100—500 јутара земље²⁾ — имају раз-
 делити земљорадницима који немају довољно земље, приенствено
 добровољцима, ратним инвалидима и сирочади изгинулих рат-
 ника, док велике шуме прелазе у својину државе. И најпосле,
 овим се одредбама признаје накнада власницима за земљу и
 хака за 1918. год. и забрањује тражење хака од бивших кме-
 това за 1918. г. и даље. Неће се дати оштета за поседе дина-
 стија непријатељских држава, нарочито Хабзбурговаца, као ни
 за поседе дароване туђинцима за услуге Хабзбурзима.

Ове су «Претходне одредбе» имале тенденцу да реше
 укупни аграрни проблем Југославије, па су обухватале све
 крајеве, изузев Србију бд пре 1912. г. Међутим се одмах уви-
 дело да је централирано законодавство за аграрно питање које
 се јављало у сваком крају у главном у другом облику незгодно,
 па се почело доносити посебно законодавство за сваку покра-
 јину. Отуда се и за Босну после «Претходних одредаба» издалу
 посебне уредбе, па је у толико олакшано мотрење законодавног
 рада у решавању босанског аграра.

Питање кметовских селишта у Босни је у главном решено
 «Претходним одредбама». Тежаци су добили земљу и престали
 давати хака. Рачуна се да је било 1918. г. око 100 000 кме-

¹⁾ Дне 8. априла 1919. г. изашло је Кралско овлаштење да може
 Министарски Савет доносити према овим «Претходним одредбама»
 Уредбе које имају силу закона.

²⁾ Међутим је ово максимално после 3 месеца измешано, и
 дефиније још неколико пута менано.

ПРЕГЛЕД

товских породица, које су овим начином добиле земљу¹⁾. Капетовска је селашта било укупно — према званичној статистици Аграрне Дирекције у Сарајеву — 7.752.339 дунума. Од тог је било 3.000.763 дун. нива, орњина, ливади, башчи и вртова, 1.619.786 дун. шуме, шикаре, младе шуме и прашуме и 471.790 дун. паде и утроне. У часу ослобођења Југословена, тежак кметови у Босни су фактично добили у посед ову земљу.

Остало је да се питање оштете доцније реши скупа са беглуцима, као и да промена власности добије правну санкцију доношењем ових промена у грунтоначне књиге. Ради тога је издата 21. јула 1919. г. «Уредба о упису власности бивших кметова на кметским селиштима у земљишним књигама у Босни и Херцеговини». По овој су уредби дужни «сви котарски судови као грунтовне области у Б. и Х. без даљега, по званичној дужности (уредра ради) објавити упис права власности на сваком поједином кметском селишту у корист бивше кметске породице...», као и «укинути брисање права власности на таквим некретнинама, са имена досадањег власника» (чл. 1.) Међутим, ради одредбе да се ове некретнине не могу отуђавати нити оптерећивати (чл. 3.), кметовске породице нису увиђане у баштинске књиге као прави власници, него су у ствари били привремени закупци, најпре на пола године, па после годину дана, а 3. децембра 1920. г. продужен је привремени закуп на четири године. Ово је питање које је имало много незгодних ствари, дефинитивно решено тек 1. маја 1928. године када је донесен «Закон о бившим кметским селиштима и стеченим беглуцима»²⁾, по коме се бришу као привремени власници кметовске задруге, а уписују као прави власници чланови породице³⁾. На овај је начин решено питање кметовских селишта са доста одлучности — бар што се тиче држања земље и плодова њених — како су и захтевали социјални облици према столетним кметовима.

Међутим, са другим обликом босанског аграрног питања, тзв. беглуцима, није тако учињено. Беглучко је питање, које

¹⁾ Према статистици из 1910. г. било је чистих и делимичних (које су имале и властите и кметовске земље) кметовских породица 111.033. До краја 1913. г. откупљено је по Закону о факултативном откупу кметова који је stupно на снагу 30. јуна 1911. г. а преко Одсека за откуп кметова код б. х. земалске владе који је основан 1. јануара 1912. г. свега 10.947 кметовских породица. За време рата није било откупљивања, па би према овој статистици било у часу ослобођења 100.086 кметовских породица. (За податцима г. Јово Поповића).

²⁾ Службене Новине од 30. маја 1928. г.

³⁾ Овим је законом решено и питање тзв. минимума ствариствености, т. ј. откупља, који се не може отуђити ни оптерећити, који се установаљује у поседу земље за Босну и Срезове Гацко и Невесиње 30 дунума, а у осталој Херцеговини 3 дунума.

je za našeg teškača isto toliko važno koliko i kmetovsko, pušteno da se kroz deset godina rešava i da u danas još bude otvoreno. U ovom se pitanju mnogo putava, a u tom pitanju nije se našao ravan put za njegovo pravilno rešenje. Ova begluchko su se pitanja vodile velike borbe. One je ipak nisu uspeli da se reši u duhu njihovih zakleta, koje čini su momenti na koncu potpuno potisli socijalno-ekonomski, zbog čega je na kraju veliki broj teškača ili izgubio zemlju ili je skupo platio.

U okviru ovog članka ne spada rasprava o nastanku begluka, i mi se na ovom pitanju nišemo zadržavati. Konstatujemo samo utvrđenu činjenicu da su begluci nastali iz rifluka i begovi. Važno je da doba ovog pretvaranja ne ide daleko u prošlost, ono pada oko sredine prošlog veka. Austrija je ovo pitanje iz razloga koji su joj konvenirali komplikovala, mesto da ga reši. Šta više utvrđeno je da je u prvo vreme dozvoljavala oslobađanje zemlje kmetovskog prava, t. j. stvaranje begluka. Narodna je država, mesto da rešava begluke brzo, bar kao kmetovsko pitanje, zavlachila sa rešavanjem i dozvolila da se komplikuje i rešava odvojeno od kmetovskog. Međutim, u suštini stvari je begluchko pitanje isto što i kmetovsko, iz čega ga ni je trebalo ni izdvajati.

Begluci su oznaceni kao »kmetstvu slični odnosi«, i kao takvi razrešeni već »Prethodnim odredbama« kao i kmetovski (čl. 7.) Međutim, oznaka »kmetstvu slični« bila je i previše opšta, a kako nije u »Prethodnim odredbama« nigde izrično naznačen »begluk«, to je već u prvo vreme nastala zabuna, u ovom pitanju. Vlasnici begluka su — koristeći se ovom zabunom, počeli отказивати тежачима земљу, а власти су, нарочито судске, ове отказе примале. То се допекле спречава, када се 22 јула 1919. г. доноси »Уредба о побирању (жетви) прихода у 1919. г. са беглучких зиратних земљишта у Б. и Х.«, у којој се поред регулисања питања жетве, каже да »до даљег законског решења, обустављају се привремено све парнице и извршења осуда, које смерају на промене у поседовним односима на беглучким земљиштима« (чл. 9.).

Али, и поред тога, власници беглука су и даље отказивали земљу и тражили хак, а власти су, нарочито судске, отказе примале, не поштујући ова наредба. Ради тога, настаје у тежачком свету незадовољство и врења, које се постепено у тежачком свету незадовољство и врења, које се постепено организује, и на збору у Сарајеву 24. и 25. августа 1919. г. добила и својну организациону форму у »Тежачкој Организацији«. — Ова ће организација кроз скоро целу годину дана

da vodi borbu za rješavanje begluchkog pitanja u duhu traženja teжачка-begluchara, da se zatim (6. јуна 1920. г.) претвори политичку странку «Савез Тежачка» ради боље заштите тежачких интереса. Са прве скупштине «Тежачка Организације» упућује опширан меморандум свим странкама, у ком су изнет захтеви тежачка у погледу ренавања аграрног питања уопште и begluchkog napose, тражећи да политичке странке заузму јасно и одређено гледиште у питању решења босанског аграр. Иза тога, 3. новембра 1919. г. подноси председнику Министарског Савета испред «Тежачке Организације» једна делегација представку, у којој се поред осталог тражи да се врате begluchi отети за време рата, да се не даје хак ни са begluchки земље, те да власти поштују наредбу од 22. јула 1919. г., је то не чине¹⁾, и тиме заштите тежачке од навале власника.

Тежачка је Организација стајала на гледишту да земљи припадне, без изнимке, земљорадницима и да се не да никаква накнада бившим власницима ни за кметове ни за begluchка да се законом уреди на који ће се начин помоћи оним бившим власницима који су остали без средстава, а неспособни су за самосталан рад. И док су се у првом питању, у главној слагале све политичке странке, дотле су се у другом — накнади — чула супротна мишљења. Једни су тврдили да одговара демократском начелу да се за укинута феудна правна да никаква накнада. Други су ово усвајали с тим да се ипак имаоцима малих феудних права да нека заштита, док су конзервативни елементи и имаоци феудних права тражили да се да пуна оштета. А како су се поседници противили да ово питање реши Привремено Народно Представништво, влада произашла из њега, то је само и решено у почетку провизорно, с тим да посланици Конституанте донесу дефинитивно решење.

Неодређеност је међутим у овим питањима и даље владала. Стога је «Тежачка Организација», чији је највећи интерес био да се ова питања чим пре обавезно расчисти, упутило 21. новембра 1919. г., писмо свим политичким странкама, у коме тражи да се поједине странке изјасне какво становништво заузимају у овим аграрним питањима: 1. да ли сва земља по кметовском правом треба да остане кмету, 2. коме ће припасти begluchi, 3. да ли треба земљу платити? Ако треба ко ће

¹⁾ Као пример, представка наводи овај случај: «6. пр. м. осуђивачки суд у Чаричу Османа Муратовића из Горажде да одступи begluch власнику Ибрахиму Рашидковићу из Горажде, и ако Осман земљу ради већ 26 година и на њој му је и кућа стање — 27. пр. м. доказан суаин Јурић у Горажду у Рашидковића којима са жандарском патролом одвајају Осман са 10 чедвад на голу ледину и руше му кућу.» [Тежачки Покрет 15. фебруара 1920.]

го савести, држава или тежаци. На ово је писмо одговорили Демократска Странка¹⁾ усаглашавајући у целиности гледиште «Тежачке Организације» садржано у меморандуму од 25/8 1919. и споменутом писму²⁾. Исто су одговорили социјалисти, док су Народни Клуб³⁾ и Пучка странка заузели гледиште да се да накнади земљовласницима. Остале странке нису одговориле.

У овом времену, налази се беглучко питање у хаотичном стању. Законских одредаба које би се односиле на ово питање нема, осим Уредбе од 22. јула 1919. г., коју су, међутим, власти слабо поштивале. Борбу за њено респектовање водила је «Тежачка Организација» са делимичним успехом. Да би се пресекао ово несређено стање, а под утицајем агитације «Тежачке Организације», донела је демократско-социјалистичка влада на неколико дана пре него је оборена 14. фебруара 1920. г.⁴⁾ «Уредбу о поступању с беглучким земљама у Б. и Х.» — Ова је уредба у поређењу с доцнијом којом ће бити замењена, била добра, јер би њеним провођењем било задовољено према начима г. Воке Перина⁵⁾ 95% тежача у Б. и Х., док би само 5% остало незадовољено. По њој би сву земљу, коју обрађују тежаци од 1910. г., откупила држава у корист тежача.

Око ове уредбе вођена је оторчена борба, и то од стране «Тежачке Организације» за њено провођење, и са стране власници беглука против ње. На неколико дана пре доношења ове уредбе, поднели су земљовласници представку влади, у којој су тражили да им се дозволи продаја беглучке земље као и шума, да се исплати хак за 1918. г. по цени која је била у јесен те године, а за 1919. г. по 40 круна на дунум уопште, као и да се могу водити парнице и оврхе за заостали хак.

На другој страни, одбор «Тежачке Организације» закључује на својој седници од 14. марта 1920. г. поред коментара који је дао појединим одредбама Беглучке Уредбе, да се поведе оштра борба за њено провођење. Треба владу присилити да поштује законе који су на снази је исправно гледиште тежача, а са овим циљем «Тежачка Организација» организује и одржаје велике протестне зборове за спровођење Беглучке Уредбе у свим местима Б. и Х., који ванредно успевају. Најпосле,

¹⁾ Писмо Гризогона од 2/12. 1919. год.

²⁾ Међутим, ово је гледиште Демократске Странке ложице каути- тиза — можда и под утицајем слабих изборних резултата у Босни — одлучивши у уставној борби споразум с радикалима и Ј. М. О., рази- шта су тада јавно иступили из Демократске Странке новонасталим властима из Босне. (Васиљ Грбић, др. Саво Ђубабратић и др.)

³⁾ Писмо др. М. Латинића од 7. децембра 1919. г.

⁴⁾ Приглашено у «Службеним Новинама» 22. фебруара 1920. г.

⁵⁾ На скупштини «Тежачке Организације» од 28. марта 1920. г.

»Тежачка Организација« подноси 10. априла 1920. г. Министарском Савету представку, у којој енергично тражи спровођење Беглучке Уредбе:

Међутим, поседници окупљени највећим делом у Југословенској Муслиманској Организацији успевају да одложе спровођење Беглучке Уредбе, у толико лакше, што ни Протићево министарство није било за брзо решавање. Министар за Аграрну Реформу Крниц неће да изда овој Уредби «проведбену наредбу», него изјављује да треба да се још проучава ова уредба, — без обзира на то, што она има већ снагу закона. А Покрајинска Управа у Сарајеву издаје наредбу о бирању котарских и сеоских аграрних комисија, и ако се сама Уредба не спроводи. Најпосле, Протићево министарство мења, 11. маја 1920. г., 6. и 7. члан ове уредбе, давши им нову редакцију у духу тражења земљопоседника. Јер док су по пређашњој редакцији 6. и 7. члана, под удар Аграрне Реформе спадали сви беглаци, које тежаци раде већ 10 година као и они «које сопственици нису од 1910. г. обрађивали», дотле овом изменом постају наведени беглаци слободни, а беглучари-тежаци, закупци, обескућени и добровољци који немају довољно земље упућују се на добивање државне земље.

Ове измене које ће да погоде многобројне тежаче, стварају огорчену психозу у тежачком свету. У народу настају свађе, битке, на неким местима пада и крв. Народ се заталасави и политички. »Тежачка Организација« се претвара у политичку партију »Савез Тежача« (6. јуна 1920.). И са таквим расположењима иде се у изборе за Конституанту који се врше 28. новембра 1920. г.

Иза избора, настаје Уставна борба, у којој босанске аграрно питање, нарочито беглучке, стоји кад језичац на ваги балансирајући с једне на другу страну, да најпосле ради Устава буде решено према захтевима земљопоседника. Историјска је чињеница да је први Устав слободне Југославије, који сам крупним потезима са члановима 42. и 43. решава аграрно питање, наређујући да се укину феудни односи, донешен по вољи гласова Ј. М. О. која их је у првом реду дала као уступак за решење босанског аграрног питања у духу својих тражења.

После дугих преговора, склопила је у марту месецу 1921. г. радикалско-демократска коалиција споразум са Ј. М. О., а као рефлекс овог споразума, донета је 12. маја 1921. г. »Уредба о поступању са беглучким земљама у Б. и Х.«, којом престаје важити Уредба са истим именом од 14. фебруара 1920. г. с изменама од 11. маја 1920. г. Ова је Уредба у спровођењу изазвала многе сукобе и спорове, јер су њома заштићени интереси само једног дела беглучара. Док су раније сви беглаци

koje njihovi vlasnici ne obrađuju stavljani pod agrarnu reformu, to se po ovoj Uredbi — koja prema ranijoj značajku stavu slični odnosi deset godina — računaјући od 25. februara 1919. g. unatrag. Sama i ovi begluci «prelaze otkupnu uvezana za taj begluk, 2. ako je egzistencija dotične porodice» (чл. 2.). Даље спадају: у чифлук претворени begлучи култивне сврхе (чл. 13.), као и они који су настали присвајалном вредношћу у динарима (чл. 3.), али само за насељене и закупци) која се третирају по чл. 7. плаћа откуп begлучар него што држава паушално плаћа то власницима много већа што више begлука третира по чл. 7, због чега су настали многобројни спорови. Најпосле, важно је да су измакле удару аграрне реформе овом Уредбом све begлучке земље тзв. ходалице (приорци, присјеници, наполичари), док су и оне биле у главном ранијом Уредбом обухваћене.

Истог дана, 12. маја 1921. г. донета је и «Уредба о финансијској ликвидацији аграрних односа у Б. и Х.», по којој држава плаћа за кметовска селишта укупно 225 мил. динара (чл. 1). Од тога се ставља — по овој Уредби, Аграрној Дирекцији у Сарајеву одмах у готову 60 мил. Дин да се там ликвидирају «кметски односи према оним сопственицима који су на пређашње кметске земље плаћали до 40 К земљарине» и 2 да се даду «нужни предумови осталим најпотребнијим сопственицима» (чл. 2.)⁴⁾ «Остатак од 195 мил. исплатиће се кад се установи сума која припада сопственицима, и то: две трећине у облигацијама и једна трећина у готовом и то најкасније до 15. јуна 1922. г.» (чл. 3.). За begлуке «одређује се сума од 25 мил. динара која ће се положити код Аграрне Дирекције у Сарајеву, и то најкасније до 15. јуна 1923. г.» (чл. 19.).

Beglучкој је Уредби издана 10. јуна 1921. г. «спроведбена наредба», која у решавању begлучких спорова одређује три инстанце: 1. котарске аграрне комисије, 2. Аграрна Дирекција у Сарајеву и 3. Министарство за Аграрну Реформу. Према овој наредби предвиђен је рок за подношење тужба до 18. октобра 1921. г. а само они који су неправедним осудама изгубили кметско право и земљу до 1. јануара 1922. г. И ако је

⁴⁾ Овај је предумов, међутим, одмах прекорачен за читавих 40 мил. динара.

тражено продужење овог рока¹⁾ ипак Министар за Аграрну Реформу није пристао на то.

Последнице Беглучке Уредбе од 12. маја 1921. г. осетили су се одмах. Власници су почели отказивати беглучарима земљу ако је не раде трајно од 25/II. 1909. г. Зло је било и у том, што се спорови беглучара које није штитила Аграрна Реформа нису ликвидовали пред инстанцама Аграрне Реформе него пред редовним судом. Процес је био једноставан: Власник тужи суду беглучара ради сметања поседа. Суд штити приватни посед и осуђује беглучара, заплени му летину и најпосле га збаци са земље. То се све радило врло брзо, и ако је највише случајева поседник одузео разним махинацијама кметовско право или спречио трајно обрађивање земље. — Ал највише је спорова настало око чл. 7. где се радило о беглучарима која су морали платити откуп по слободној цени. Вођено је доста спорова око цене, коју су одређивале аграрне комисије, а ове су у доста случајева биле више наклоњен власнику него беглучару. А колико су ови спорови били в масе, најбоље показује чињеница да је у Б. и Х. предат 38.653 тужбе против решења спорова по овој Уредби, од који су многи прошли и кроз све три инстанце, решавани дуго, неки ни данас нису решени.

Беглучка Уредба није задовољила жеље босанских тежак беглучара. Због њених одредаба, изгубили су беглучари са земље ходалице, оне које држе испод 10 година, као и оне које су држане и преко 10 година, али је било уговорен време држања; даље, све земље за које није строго везан егзистенција и најпосле оне које беглучари нису били у стању да по чл. 7. откупе. Како је тиме панета неправда беглучарима то се одмах осећала потреба за ревизијом Беглучке Уредбе. У том правцу, поднели су заинтересовани тежак-беглучар средином 1923. г. представку влади, којом су тражили преведније решење беглучког питања. У исто време — јуна 1923. год — поднео је Народној Скупштини г. Јово Поповић заједнички предлог о измени Беглучке Уредбе, по коме би се беглучи које су беглучари обрађивали до 1. новембра 1928. г. потнали под Аграрну Реформу.

Међутим, тадашња влада није пристаала на ове измене. А како је стање било несносно, јер се дејство судова и аграрних спорова и прејавко осећало, то је 30. августа 1923. г. издао Министар за Аграрну Реформу наредбу по којој судови треба да обуставе све поступке у стварима аграра, с тим да се он пре реше пред форумима Аграрне Реформе. На другој страни повели су сада много одлучније борбу против Аграрне Реформе.

¹⁾ Др. Васил Поповић у интервјуу од 23. X. 1921. год.

интересних, organizovani u (privatnoj) organizaciji za celu zemlju «Njivni», što je svakako bilo od uticaja da Vlada na danes ova izmena. Tek je vlada opozicionog bloka, obrazovana krajem jula 1924. g. izjavila da će provesti reviziju Begluchke Uredbe u duhu projekta Zakona koji je pre godinu dana napisao g. Jovo Popović. Ali, ni novi ministar agrara g. Veseljak nije imao razumevanja za ovu stvar, a iako je ova vlada bila kratkog veka, to je sa njenim izdom, kao i ovaj projekat, da za dugo ne dođe ozbiljno na dnevni red.

Питање измене Беглучке Уредбе потискивано је из политичких разлога и спречавано његово решење. Али како само беглучко питање није престајало бити актуелно, нити решено дефинитивно одредбама старе Беглучке Уредбе, то је још као заинтересованих владиних странака у циљу да се ово питање споразумно реши и дефинитивно скине с дневног реда. Као резултат овог споразума донешен је летос нови Закон о беглучима, по коме се дозвољава ревизија беглучких парница, а откуп безизнимо плаћа држава. Али зато власници добијају по овом Закону четвороструку катастарну вредност у динарима, а код четвртара у Херцеговини петнаестоструку. Овим је законом решено и питање дужних хакова на тај начин што држава плаћа за дужне хакове по 30 дин годишње за 1 дунум. Молбе за обнову процеса примају се до 1. јануара 1929. г. а спорове по овом закону решава у задњој инстанци Државни Савет. Али и из овог закона који претендује да брзо и коначно реши аграрно питање у Босни, произаћиће спорова. То у првом реду због члана 2. који даје право беглучару условно, ако му је егзистенција везана за беглук. А како је овај услов доста растегљив, то се озбиљно приговара да може бити злоупотребљен. Ипак се овим законом решава коначно питање босанског аграра, па је тим и борба која је кроз десет година вођена око овог питања у главном завршена.¹⁴⁾

Из ових излагања произлази да је у решењу босанског аграрног питања био одлучан политички моменат, чим питање није одмах решено него пуштено да уђе у фазу решавања. Као политичко питање, није пут у његовом решавању ишао равном линијом, него се, изпротив, давањем уступака, лутао.

¹⁴⁾ У овом је разматрању намерно изостављено питање колонизације и све што је с њом у вези (као добровољачко питање), затим питање великих посела којих има нешто и у Босни (као Жараковић), затим питање шума и сеоских испаша — и ако то све спада у аграр, а уста је само суштина босанског аграра: питање кметовских селашта и беглучи као животно питање босанских тежких.